

Герасимчук Лідія Вікторівна
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

В Конституції України, в розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» зазначається, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55 Конституції України) [1].

Хочеться перефразувати відомий постулат так: «Право одного суб'єкта закінчується там, де починається право іншого суб'єкта» [2].

Проблема, до якої хочемо привернути увагу, стосується застосування позовної давності до сімейних правовідносин.

Позовна давність - це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу (ст. 256 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [3].

Відповідно до Сімейного кодексу України (далі – СК України) [4] до вимог, що впливають із сімейних відносин, позовна давність не застосовується, крім випадків, передбачених частиною другою статті 72, частиною другою статті 129, частиною третьою статті 138, частиною третьою статті 139 цього Кодексу.

У випадках, передбачених частиною першою цієї статті, позовна давність застосовується судом відповідно до ЦК України, якщо інше не передбачено цим Кодексом (ст. 20 СК України).

В ч. 2 ст. 72 СК України сказано: до вимоги про поділ майна, заявленої після розірвання шлюбу, застосовується позовна давність у три роки.

Позовна давність обчислюється від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності.

У ч. 1 ст. 261 ЦК України також зазначається, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або

могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

В Постанові Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» вказано: початок позовної давності для вимоги про поділ спільного майна подружжя, шлюб якого розірвано, обчислюється не з дати прийняття постанови державного органу РАЦС (статті 106, 107 СК України) чи з дати набрання рішенням суду законної сили (статті 109, 110 СК), а від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності (ч. 2 ст. 72 СК України) [5].

З такою позицією законодавця важко погодитися. Адже категорії «дізнався» та «міг дізнатися» про порушення свого права власності суб'єктивні та дають простір для неоднозначного тлумачення.

Хоча у постанові Верховного Суду України від 22 лютого 2017 року (справа № 6-17цс 17) Верховний Суд України вказав, що застосовуючи положення частини першої статті 261 ЦК України, суди не врахували, що спірний договір купівлі-продажу квартири було укладено 4 липня 2006 року, а із зазначеним позовом до суду ОСОБА_1 звернулася лише у січні 2015 року, тобто зі спливом 8 років. Суди також не врахували, що доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо. Позивач повинен також довести той факт, що він не міг дізнатися про порушення свого цивільного права, що також впливає із загального правила, встановленого статтею 60 ЦПК України, про обов'язковість доведення стороною спору тих обставин, на котрі вона посилається як на підставу своїх вимог та заперечень. Відповідач, навпаки, мусить довести, що інформацію про порушення можна було отримати раніше [6].

Верховний Суд підтримав позицію, яка, на наш погляд, вносить корективи в тлумачення термінів «довідався» та «міг довідатися». «Порівняльний аналіз термінів «довідався» та «міг довідатися», що містяться в статті 261 ЦК України, дає підстави для висновку про презумпцію можливості та обов'язку особи знати

про стан своїх майнових прав, а тому доведення факту, через який позивач не знав про порушення свого цивільного права і саме з цієї причини не звернувся за його захистом до суду, недостатньо» [6].

Позовна давність – один із основних інститутів законодавства.

Позовна давність визначає рамки захисту порушеного права в судовому порядку... Враховуючи, що право на судовий захист є центральним конституційним правом людини та громадянина ... механізм здійснення даного права несе в собі не тільки теоретичну цінність, але й практичну значимість. Разом з тим, в цілях стабільності цивільного обігу здійснення права повинно обмежуватися часовими рамками... [7, с. 3].

Дійсно, позовна давність сприяє стабілізації відносин, усуненню невизначеності між учасниками, дисциплінує учасників цивільного обігу та стимулює їх у реалізації ними права на захист. Застосування строків позовної давності забезпечує юридичну визначеність, стабільність, захищає потенційних відповідачів від прострочених позовів. Зрозуміло, якщо суди будуть вирішувати справи про події, що мали місце в далекому минулому, спираючись на докази, які вже могли втратити достовірність і повноту за тривалий час, то говорити про обґрунтованість судових рішень складно.

Вимога захисту права в судовому порядку не може бути безмежною в часі. Затягування зі зверненням в суд призводить до втрати доказів, і тим самим стає неможливим належний розгляд цивільної справи.

Як зазначає П. А. Іллічов, в цілях правильного застосування строків позовної давності необхідно правильно визначити початковий момент, з якого починається. Цивільне законодавство, яке регулює питання строків позовної давності, поєднує в собі два критерії: об'єктивний, який пов'язаний з конкретним юридичним фактом, при настанні якого починається строк позовної давності; суб'єктивний – з моментом, коли уповноважена особа дізналась або могла дізнатись про порушення свого права. Суб'єктивний критерій передбачає «обізнаність» учасника цивільних правовідносин про порушення його права.

Складність в застосуванні суб'єктивного критерію може полягати в тому, яким чином визначити момент, коли особі стало

відомо або повинно бути відомо про порушення свого права і якими критеріями треба керуватись. Дане поняття є оціночним і в визначенні моменту, «коли особа дізналась або могла дізнатись» про порушення права в правозастосовній практиці є помилки. Якщо мова йде про фізичну особу, то в силу життєвого досвіду, життєвих обставин, могла і повинна була дізнатись про порушення свого права [7, с. 51,59,62].

І далі вказує вчений, що значення позовної давності також проявляється і в недопустимості зловживання уповноваженою особою правом на судовий захист. Захист порушеного права після тривалого проміжку часу з того моменту, коли уповноважена особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення свого права може мати негативні наслідки для відповідача. Це може проявлятися в труднощах надання відповідачем заперечень та доказів [7, с. 31].

Приклад із судової практики, коли мова може йти про зловживання особою своїм правом на судовий захист.

В провадженні Голосіївського районного суду м. Києва знаходиться цивільна справа № 752/24535/20. Суть спору. Подружжя перебувало в зареєстрованому шлюбі з 1988 року. Під час перебування в шлюбі ними було придбано дві квартири. Титульним володільцем була дружина. В 2004 році шлюб було розірвано. В 2014 році дружина померла. У неї був син від першого шлюбу, який прийняв спадщину, яка складалася з двох спірних квартир. Однією квартирою користувався син, а другою - колишній із подружжя. В 2020 році колишній із подружжя (сторона 1) звернувся до суду з позовом про поділ спільного майна подружжя, визнання недійсним свідоцтва про право на спадщину. Відповідач (сторона 2) – син, який в 2014 році прийняв спадщину. Позивач в позові посилається на ч. 2 ст. 72 СК України, стверджуючи, що він дізнався про порушення свого права в 2020 році, коли відповідач повідомив йому про бажання поліпшити свої житлові умови.

Пройшло шість років з дня смерті колишньої дружини, шістнадцять років з дня розірвання шлюбу, а позивач стверджує, що відповідно до ч. 2 ст. 72 СК України він не пропустив строк позовної давності, так як про порушення свого права він, на його думку, дізнався в 2020 році.

Як суд може тлумачити в даному випадку категорії «дізнався», «міг дізнатися» про порушення свого права?

На наш погляд, дана справа свідчить не тільки про неухвалене ставлення колишнього подружжя до своїх майнових прав, а і про зловживання своїм правом на судовий захист.

Але судова практика свідчить, що суди неоднаково підходять до тлумачення термінів «дізнався» та «міг дізнатися».

Для того, щоб норми ст. 55 Конституції України реалізовувалися в житті ефективно, необхідно внести відповідні зміни в діюче законодавство в частині інституту позовної давності.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Бакунін М. Ф. URL: <https://ru.citaty.net/tsitaty/627539-mikhail-aleksandrovich-bakunin-svoboda-odnogo-cheloveka-zakanchivaetsia-tam-gde-nach/>.

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст.356.

4. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст.135.

5. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011700-07#Text>.

6. Про визнання недійсним договору купівлі-продажу, ЄСПЛ : Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 22 лютого 2017 року у справі № 6 – 17 цс 17. URL: <https://oda.court.gov.ua/sud1590/pravovipozicivsu/6-17cs17>.

7. Ильичев П. А. Исковая давность. Проблемы теории и правоприминительной практики : дисс. ... к.ю.н. : 12.00.03 / Московский государственный юридический университет имени О.Е. Кутафина. Москва: 2014. 156 с.